

Katsauksia ja keskustelua

Onko taloushistoriallinen tutkimus epäonnistunut "Suomen menestystarinan" tulkinnessa?

TIMO MYLLYNTAUS, vanhempi tutkija, Suomen Akatemia

RIITTA HJERPPE, professori, Jyväskylän yliopisto

Kiinnostus taloushistoriaan on ollut kasvussa niin kouluopetuksessa kuin tiedotusvälineissäkin. Uusimmissa historian oppikirjoissa taloudelliset tekijät ovat saaneet aiempaa huomattavasti enemmän huomiota ja on luonnollista, että niistä halutaan tietää yhä enemmän. On ymmärrettävää, että tässä tilanteessa ollaan kiinnostuneita suomalaisten taloushistorioitsijoiden aikaansaannoksista.

Kansantaloudellinen aikakauskirjan numerossa 3/1996 julkaistiin Olli Poropudaksen laatima katsaus suomalaisen taloushistoriallisen tutkimuksen tuloksiin. Hänen arvionsa antaa tilanteesta melko lohduttoman kuvan. Kirjoittajan mukaan "näyttää" siltä, että "yksityiskoh- taista materiaalia" maamme taloudellisesta kehityksestä on kyllä tuotettu runsaasti, mutta alan tutkimusta vaivaa kolme ongelmaa: Ensinnäkään kaikkea tietoa ei ole onnistuttu seulo- maan ja tiivistämään yksiin kansiin "teoreetti- sesti perustelluksi kokonaiskuvaksi". Toiseksi alan tutkimuksesta puuttuu miltei tyystin näkö- kulma politiikan rooliin ja merkitykseen Suo- men taloudellisessa kehityksessä. Kolmanneksi taloushistoriallinen tutkimus ei ole kyennyt se-

littämään teoreettisesti "Suomen menestystari- naa".

Monissa taloushistoriallisissa tutkimuksissa on kyllä etsitty syitä Suomen taloudelliseen ke- hitykseen, mutta alan tutkimuksella on toki ol- lut muitakin tavoitteita kuin "menestystarinan" selittäminen. Alan aikaansaannosten tiivistäminen "yksien kansien väliin" ei yleensä ottaen katso- ta kuuluvan historian perustutkimuksen varsi- naisten tehtävien piiriin. Oppikirjojen ja yleis- esitysten tehtävänä on sitä vastoin luoda tiiviitä katsauksia taloudelliseen kehitykseen olemassa olevan perustutkimuksen pohjalta. Maamme taloushistoriasta on laadittu useitakin yleisesi- tyksiä. Ajanjaksoiltaan laajimmista mainitta- koon Pentti Virrankosken (1975) oppikirja ja ryhmätyönä tehty kolminiteinen *Suomen talo- ushistoria* (1980-83). Uusimpiin yleisesityksiin kuuluvat muun muassa Riitta Hjerppen (1990) teos *Kasvun vuosisata* sekä Susanna Fellmanin ja Christian Lindholmin (1996) kirja *Tillväxt, omvandling och kris* maamme sodanjälkeises- tä talouskehityksestä.

Mitä kirjoittaja mahtanee tarkoittaa sillä, että näkökulmaa politiikan vaikutuksesta Suomen

taloudelliseen kehitykseen olisi laiminlyöty "lähes kokonaan"? Aihetta on kyllä tutkittu; esimerkiksi Tapani Paavosen (1987) ja Antti Kuusterän (1989) väitöskirjoissa sekä Yrjö Kaukiaisien et al. (1988) toimittamassa teoksessa talouspolitiikan ja ulkomaankaupan suhteista. Emme kuitenkaan väitä, etteikö tässä aihepiirissä olisi vielä paljon tutkimista. Samoin pitää paikkansa, ettei "Suomen menestystarinalle" ole esitetty syvällisen teoreettista selitystä. Asiaan kuitenkin liittyy monia ongelmia ja epäilemme, mahtaneeko lopullista selitystä koskaan löytyäkään. On esitetty näkemyksiä, ettei meillä - ainakaan vielä, keskellä pitkää 15 - 19 prosentin työttömyyskautta - ole riittäviä perusteita puhua lainkaan "menestystarinasta" vaan pikemminkin vain muutaman vuosikymmenen kehityskuplasta. Ensin pitäisi selvittää, mitä tällä "menestystarinalla" oikein tarkoitetaan, ennenkuin sitä voidaan ryhtyä tulkitsemaan.

Poropudas kirjoittaa, että "taloudellinen kehitys on monimutkainen ja monisyinen prosessi", mutta hänen käsityksensä niin taloushistoriallisesta tutkimuksesta kuin taloudellisten ilmiöiden selittämisestä on yksinkertainen ja monin paikoin yksisyinen. Kuvaava esimerkki hänen tavastaan yksinkertaistaa on, että hänen mukaansa Suomen taloudellisesta kehityksestä olisi tehty vain kahdenlaista tutkimusta: kuvailuun pyrkivää taloushistoriaa ja "Suomen taloudellisen menestystarinan" selittämiseen tähtääviä tulkintoja. Suomessa taloushistoriaa on kuitenkin harrastettu jo yli sata vuotta ja on melkoinen pelkistys, että kokonainen tieteen ala olisi keskittynyt vain kuvailemaan ja selittämään "Suomen taloudellista menestystarinaa". Kuvailu ja tulkinta ilmeisesti aloitettiin jo ennenkuin "menestystarinasta" oli mitään tietoakaan.

Kollaasi ei toimi synteessinä

Pohtimisen arvoista katsauksessa on kuitenkin kirjoittajan oma synteesi "Suomen menestystarinan" selittämiseksi. Synteeseistä näyttää puuttuvan historiallisten faktojen ymmärrys, ajattelun johdonmukaisuus ja sisäinen koheesio. Omaperäisen selitysmallin sijasta hän esittää toisilta tutkijoilta lainattujen irrallisten sitaattien kollaasin. Originellia sen sijaan on vahva usko historian tutkijoiden yksimielisyyteen. Eri tutkijoiden tutkimustulokset eivät kuitenkaan ole yhteensovittavissa ongelmitta toisiinsa eikä niitä voida seulonnan jälkeen syntetisoida kokoamalla ne yksinkertaisesti yhteen.

Kirjoittajan kollaasimetodi onkin johtanut moniin ongelmiin. Esimerkiksi katsauksessa esitetty tulkinta teknologian roolista pohjautuu vanhentuneisiin myytteihin, monokausaaliseen päättelyyn ja teknologiseen determinismiin viittaaviin käsityksiin. Kirjoittaja väittää muun muassa, että höyrykoneen käyttöönotto 1800-luvun alussa oli ratkaiseva sysäys Suomen teollistumiselle. Tällainen näkemys on varsin vanhakantainen, sillä niin ei väitetä edes Poropudaksen lähteenään käyttämässä, Eino Jutikkalan (1968) 1950-luvun lopulla laatimassa artikkelissa. Uudempi tutkimus on tunnustavasti tarkentanut kuvaa ja osoittanut, että Suomi teollistui ensi sijassa vesivoiman voimalla ja mäntähöyrykoneet olivat useilla teollisuuden aloilla vain varavoimanlähteenä (Myllyntaus 1983; Myllyntaus et al. 1986).

Katsauksessa korostettu höyrykoneen käyttöönoton käännteentekevä vaikutus 1800-luvun alun teolliseen kehitykseen on lisäksi ristiriidassa kirjoittajan esittämän toisen vanhan käsityksen kanssa, että teollistumisprosessi alkoi Suomessa vasta 1860-luvulla. Keijo Alho ja Heikki Waris lanseerasivat tämän ajatuksen laajaan tietoisuuteen 1940-luvulla. Vuosien

mittaan asiasta on oltu monta mieltä (ks. Ikonen & Valkonen 1987). Viime vuosina näkemykset teollistumisen ajoittamisesta ovat Suomessa liittyneet läheisesti kansainväliseen keskusteluun taloudellisen kasvun luonteesta teollistumisvaiheessa. Brittitutkijat Nicholas Crafts ja C. Knick Harley katsovat taloudellisen kasvun käynnistyneen monissa maissa hitaasti, mutta kiihtyneen vähitellen.¹ Tätä keskustelua ovat Suomessa tarkastelleet muun muassa Riitta Hjerpe (1990, 1996) ja Juha-Antti Lamberg (1996). Meillä näkyi kieltämättä ensimmäisiä merkkejä uudenlaisesta teollisuudesta 1840-luvulla, mutta muutamana seuraavana vuosikymmenenä teollistuminen eteni melko vitkaan ilman mainittavia hyppäyksiä (Schybergson 1973). Kuitenkin tärkeitä rakenteellisia muutoksia Suomen taloudessa tapahtui 1890-luvulla, kun taas maailmansotien välinen kausi oli vahvaa teollistumisen ja muun taloudellisen kasvun aikaa (Heikkinen 1990; Myllyntaus 1992).

Suomen teollistumisen hitaus johtui kirjoittajan mielestä yhdestä keskeisestä syystä: “sahatoiminnan vapauttamista koskevan lainsäädännön viipymisestä” (s. 358). Yksinkertaisuudessaan moinen väite ei vastaa nykykäsitystä maamme teollistumisen käyntiinlähden vaikeuksista. Pankkien lukumäärän kasvulla 1860-luvulla ei ollut niin suurta merkitystä kuin kirjoittaja antaa ymmärtää. Kasvu nimittäin rajoittui yhden liikepankin ja yhden kiinnitysluottolaitoksen lisäksi kuuteen säästöpankin

¹ Kansainvälisiä teollistumisprosessin vertailua on ilmestynyt tietenkin paljon. Taloudellisen kasvun selitykset ovat kuitenkin ongelmallisia, sillä ne ovat usein ristiriitaisia tai toisensa poissulkevia. Katsauksista alan tutkimukseen mainittakoon Patrick O'Brienin (1986) artikkeli sekä Nicholas Craftin ja Gianini Toniolon (1996) toimittama kirja.

konttoriin. Antti Kuusterä (1995, 1996) on julkaissut tutkimustuloksia näiden varhaisten säästöpankkien vähäisestä taloudellisesta merkityksestä. Katsauksessa esitetään hyväksyttynä tosiasiana muun muassa vanha tulkinta metalliviennin kaatumisesta Venäjän tullien korotukseen 1880-luvulla, vaikka Erkki Pihkala (1970) oli jo 1960-luvulla varsin vakuuttavasti eri mieltä asiasta. Edelleen - toisin kuin kirjoittaja väittää - vaihtosuhteen merkittävä paraneminen ei osunut maailmansotien väliin vuosiin vaan vuosikymmeniin ennen ensimmäistä maailmansotaa. Inflaatio ei ollut suurta maailmansotien välisenä aikana vaan vuosina 1914 - 1921. Suomessa oli 1920-luvulla hyvin erikoinen progressiivinen verojärjestelmä, joka kohdistui sekä yritysten että osakkaiden voittoihin ja omaisuuteen. Ilmari Koveron (1929) mukaan se oli ankaruudeltaan hieman eurooppalaista keskitasoa korkeampi. Emme kuitenkaan tunne tutkimuksia, joiden mukaan “raskas verotus supisti pääomanmuodostusta ja siten sen voidaan katsoa hidastuttaneen Suomen teollistumista”, kuten katsauksessa Jutikkalaa (1968, 216) miltei sanasta sanaan siteeraten väitetään. Nykytutkimuksen mukaan Suomen teollisuus ja koko talous kasvoivat maailmansotien välisenä aikana nopeammin kuin minkään muun eurooppalaisen maan talous. Mikäli Timo Myllyntauksen (1991) ja Timo Herrasen (1996) väitöskirjoihin on uskomista, on liioiteltua väittää, että jo 1900-luvun alussa “Imatran Voima Oy:n rakentamien korkeajännitysjohtojen avulla maan eri voimat yhdistettiin valtakunnan verkkoon” (s. 354). Puuttumatta eräisiin muihin valitettaviin asiavirheisiin voimme vain todeta, että vaillinaiset perustiedot ovat johtaneet katsauksen laatijan väärin tulkintoihin.

Historian tulkintojen konsensusta ei ole

On outoa väittää aiempien “menestystarinan” tulkitsijoiden olevan yksimielisiä, että “Suomen taloudellisen kehityksen keskeisin liikevoima tulee maailmanmarkkinoilta puunjalostusteollisuuden tuotteiden kysynnän muodossa” (s. 360). Itse asiassa taloushistorian piirissä on käyty viime vuosina keskustelua metsäteollisuuden merkityksestä Suomen taloudellisen kasvun käynnistymisessä. Kai Hoffmanin (1980) väitöskirja riisui tarunhoitoisen sädekehän sahatteollisuuden päältä asettaen sen asianmukaisiin puitteisiin taloudellisessa kehityksessä. “Keskeisten luonnonvarojen omistuksen tasaisesta jakautumisesta” on oltu myös monta mieltä. Yksipuolinen kuva siitä, että varat maatalouden investointeihin tulivat metsätaloudesta, ansaitsisi rinnalleen keskustelua Matti Peltosen (1992) maatilatalouden tulorakentamiseen liittyvistä tutkimustuloksista, joiden mukaan viljelijät saivat valtaosan vuosituloistaan karjataloudesta ja maanviljelystä. Tulot metsänmyynnistä olivat sitä vastoin epäsuosittavia.

Kirjoittajan käyttämän lähdekirjallisuuden valikoima on melko vinoutunut ja rajoittunut lähinnä siksi, ettei hän hyödynnä riittävästi tuoreimpia tutkimustuloksia. Hän viittaa hyvinkin vanhoihin tutkimustuloksiin ja tulkintoihin aivan kuin ne olisivat edelleenkin kelpollisia, vaikka ne nykytutkimuksen valossa ansaitsevat vain oppihistoriallisen arvon. Historiantutkimus ei ole kumulatiivista toimintaa, jossa uutta tietoa kasataan vain vanhan päälle. Katsauksessa taloushistoria esitetään yksiviivaisena ja yksimielisenä tutkimuksen haarana ikäänkuin alan sisällä ei käytäisi keskustelua vaihtoehtoisista selitysmalleista eikä aika ajoin muutettaisi näkemyksiä ja tulkintoja perusteita myöten.

Katsauksen eksyminen harhapoluille johtuu

osin siitä, että se nojautuu kovin usein toisen tai kolmannen käden lähteisiin, mikä ei ole sopusoinnussa tieteellisen tutkimuksen pelisääntöjen kanssa. Tiedon lainaaminen monen välikäden kautta on johtanut paitsi alkuperäisten tutkimustulosten yksinkertaistuksiin ja jopa väärintulkintoihin myös tutkimustulosten alkuperäisten tuottajien analyysin unohtamiseen. Kun on kyse tulkintojen referoinnista, asiallista on pyrkiä tutkimustulosten ja tulkinnan ensimmäiseen esittäjään. Varsinkin tällaisessa tutkimustilannetta kartoittavassa katsauksessa olisi sen jälkeen syytä seurata aiheesta käytyä tieteellistä keskustelua ja päätyä viimeisimpään tulkintaan tai tulkintavaihtoehtoihin. Kirjoittajan oma kannanotto on tietenkin tervetullut, mitä asiantuntevampi, sen parempi. Taloushistoriassa – ja toivottavasti muillakin tieteenaloilla – toisten alojen tutkijoiden tulkinnat saattavat joskus tuoda uusia, hyviä näkökulmia keskusteluun.

Poropudaskin pyrkii synteesissään esittämään uusia näkökohtia, mutta perustelemattomina monet hänen tulkinnoistaan tuntuvat oudoilta. Ainakin Matti Pohjola (1996) taitaa olla kirjoittajan kanssa eri mieltä väitteestä, että “pääomien niukkuus on kohdentanut tuotannonolliset investoinnit parastuottoisiin kohteisiin” (s. 358). Samoin voidaan keskustella lauseesta: “Ulkomaisen kilpailun vähäisyys lisäsi yritysten mahdollisuuksia voittomarginaaleihin ja pääomantarpeen tyydyttämiseen omarahoituksen kautta (maailmansotien välisenä aikana)”. Korkea rajasuoja johtaa yleensä tehottomaan tuotantoon.

On ilahduttavaa, että *Kansantaloudellinen aikakauskirja* julkaisee myös historiantutkimusta esitteleviä katsauksia. Taloushistorian lisääntyvä harrastus antaa varmaan aiheen arvioida jatkossa entistä useammin tätä alaa uusista näkökulmista. Sekä aiemman että nykyisen

tutkimuksen kriittinen tarkastelu ja keskustelu tuoreista kysymyksenasetteluista onkin terve-tullutta. Silti toive, että katsaukset tehtäisiin ajantasalla olevien tietojen pohjalta, ei liene kohtuuton.

Kirjallisuus

- Crafts, Nicholas ja Gianni Toniolo (Toim.) (1996): *Economic Growth in Europe since 1945*, Centre for Economic Policy Research, Cambridge University Press, Cambridge.
- Fellman, Susanna ja Christian Lindholm (1996): *Tillväxt, omvandling och kris. Finlands ekonomi efter 1945*, Capella Finland, Helsingfors.
- Heikkinen, Sakari (1990), Aineen voitot – 1800-luvun elintaso, *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*, Toim. Pertti Haapala, Helsinki, ss. 149-172.
- Herranen, Timo (1996): *Valtakunnan sähköistyskysymys: strategiat, siirtojärjestelmät sekä alueellinen sähköistys vuoteen 1940*, Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Hjerppe, Riitta (1990): *Kasvun vuosisata*, VAPK-kustannus, Helsinki.
- Hjerppe, Riitta (1996): Teollinen val-lankumous – vanha aihe, uusia tulkintoja, *Historiaa tutkimaan*, Toim. Jorma Tiainen ja Ilkka Nummela, Atena, Jyväskylä, ss. 275 – 286.
- Hoffman, Kai (1980): *Suomen saha-teollisuuden kasvu, rakenne ja rahoitus 1800-luvun jälkipuoliskolla*, Suomen Tiedeseura, Helsinki.
- Ikonen, Vappu ja Matti Valkonen (1987): Mil-loin ja miksi Suomi teollistui eri kirjoittajien mukaan, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, vol. 83, no 3, ss. 309-313.
- Jutikkala, Eino (1968): Suomen teollistuminen, *Suomen talous- ja sosiaal historian kehitys-linjoja*, WSOY, Porvoo, ss. 206-220.
- Kaukiainen, Yrjö, Erkki Pihkala, Kai Hoffman ja Maunu Harmo (1988): *Sotakorvauksista vapaakauppaan. Kauppa- ja teollisuusministeriön satavuotisjuhlakirja*, Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Kovero, Ilm. (1929): *Osakeyhtiöverotus ja sen uudestaanjärjestely meillä*, Taloudellinen neuvottelukunta, Helsinki.
- Kuusterä, Antti (1989): *Valtion sijoitustoiminta pääomamarkkinoiden murroksessa 1859 - 1913*, Suomen historiallinen seura, Jyväskylä.
- Kuusterä, Antti (1995): *Aate ja raha: Säästöpankit suomalaisessa yhteiskunnassa 1822 - 1994*, Otava, Helsinki.
- Kuusterä, Antti (1996): Rahatalouden leviäminen, *Raha ja rahakriisit*, Toim. Jaakko Autio ja Riitta Hjerppe, Atena, Jyväskylä, ss. 39-64.
- Lamberg, Juha-Antti (1996): Metsäteollisuus Suomen teollistumisessa 1800-luvun jälki-puoliskolla, *Historiaa tutkimaan*, Toim. Jorma Tiainen ja Ilkka Nummela, Atena, Jyväskylä, ss. 307-316.
- Myllyntaus, Timo (1983): Hydro- and Thermal Power in Finnish Industry in the Nineteenth and Twentieth Centuries, *Scandinavian Journal of History*, vol. 8 no 2, ss. 109-118.
- Myllyntaus, Timo, Karl-Erik Michelsen ja Timo Herranen (1986): *Teknologinen muutos Suomen teollisuudessa 1885 - 1920, Metall-, saha- ja paperiteollisuuden vertailu energia-talouden näkökulmasta*, Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk, H. 134, Suomen Tiedeseura, Helsinki.
- Myllyntaus, Timo (1991): *Electrifying Finland. The Transfer of a New Technology into a Late Industrialising Economy*, Macmillan & ETLA, London.
- Myllyntaus, Timo (1992): Technological

- Change in Finland, *Technology and Industry, A Nordic Heritage*, Eds. Jan Hult & Bengt Nyström, Science History Publications/USA, Nantucket, ss. 29-52.
- O'Brien, P.K. (1986): Do We Have a Typology for the Study of European Industrialization in the XIXth Century?, *The Journal of European Economic History*, vol. 15, no 2, ss. 291-334.
- Paavonen, Tapani (1987): *Talouspolitiikka ja työmarkkinakehitys Suomessa toisen maailmansodan jälkeisellä jälleenrakennuskaudella vuosina 1944 - 1950*, Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C.64, Turku.
- Pihkala, Erkki (1970): *Suomen Venäjän-kauppa vuosina 1860 - 1917*, Suomen Tiedeseura, Helsinki.
- Pohjola, Matti (1996): *Tehoton pääoma: Uusi näkökulma taloutemme ongelmiin*, WSOY, Helsinki.
- Schybergson, Per (1973): *Hantverk och fabriker I*, bidrag till kännedom av Finlands natur och folk, Finska Vetenskaps-societeten, H114, Helsingfors
- Suomen taloushistoria 1 - 3* (1980 - 83), Tammi, Helsinki.
- Virrankoski, Pentti (1975): *Suomen taloushistoria kaskikaudesta atomiaikaan*, Otava, Keuruu.